

УДК 37.01

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗМІНИ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Суріна Г.Ю.

Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Показано як зміни в економіці впливають на зміни освітньої парадигми. Доводиться, що реформа освіти, започаткована в Україні, є вкрай актуальною, тому що обумовлена соціально-економічними потребами сьогодення. Соціально-економічними чинниками, що впливають на зміну освітньої парадигми, є процеси світової глобалізації та інтеграції, переходу індустріального суспільства в постіндустріальне (інформаційне, мережеве). У постіндустріальному суспільстві відбувається дизруптивне поширення новітніх високих технологій внаслідок четвертої промислової революції, що обумовлює суттєві зміни на ринку праці. Сучасна освіта повинна відповідати даним соціально-економічним процесам і мати випереджаючий характер. **Ключові слова:** реформа освіти, зміна освітньої парадигми, соціально-економічні процеси, індустріальне і постіндустріальне (інформаційне, мережеве) суспільство, четверта промислова революція.

Постановка проблеми. В Україні розпочалась фундаментальна освітня реформа, спрямована на перетворення змісту освіти, методів навчання, освітнього середовища. Проголошено програмне завдання реформування освітнього процесу – виховання глобальної людини з українським серцем – що можна вважати гаслом зміни освітньої парадигми. Визначено ключові компоненти реалізації концепції «Нової української школи», серед яких: зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей; умотивований учитель, який має свободу творчості; наскрізний процес виховання, заснований на цінностях; децентралізація та ефективне управління; справедливий розподіл публічних коштів; педагогіка партнерства; дитиноцентризм; нова структура школи і сучасне освітнє середовище.

Ці компоненти є складовими формування головної компетенції сучасного освітянського середовища – компетенції людяності. На неї спрямовано створення освітянської стратегії з чотирьох глобальних компетентностей – навчитися пізнавати, навчитися працювати (від кваліфікації до компетентності), навчитися жити разом (жити з іншими), навчитися жити – за визначенням президента Міжнародної комісії ЮНЕСКО з проблем освіти ХХІ ст. Жака Делора.

Отже, Україна, реформуючи національну освітню систему долучається в цьому процесі до європейської і світової спільноти, де також активно обговорюються і впроваджуються істотні зміни в освіті. Тож постали питання, чому саме зараз освітня реформа набула надзвичайної актуальності, чому перед нею висувуються саме такі завдання, які саме проблеми вони мають вирішити? Ці питання торкаються дуже широкого кола соціальних, політичних, культурних проблем та їх зв'язку з освітою, але в першу чергу вони пов'язані з проблемами економічного порядку та їх впливом на освітні процеси. Тому **метою даної статті** є огляд глобальних соціально-економічних чинників, які є визначальними для освітніх реформ у багатьох країнах світу, зокрема в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема зв'язку освіти з економікою є інтегрованою, комплексною, тобто такою, що синтезує питання, властиві різним галузям знань – філософії освіти, філософії економіки, соціальної філософії, політології, соціології тощо.

Розробки вітчизняної філософії освіти представлені працями В.П. Андрущенко, О.О. Базалука, І.Д. Беха, В.Ю. Бикова, О.Є. Висоцької, С.Ф. Клепко, В.Г. Кременя, В.С. Лутая, В.О. Огнев'юка, І.Г. Передборської, С.О. Сисоевої та інших.

Дана тема безпосередньо пов'язана з теорією індустріального, постіндустріального (інформаційного, мережевого) суспільств, які розроблялися такими мислителями як Р. Арон, Д. Белл, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, Ж. Елюль, М. Кастельс, Г. Маркузе, У. Ростоу, Е. Тоффлер та інші.

Сучасна зарубіжна філософія освіти представлена такими іменами як Ф.Дж. Альтбах, Т. Вагнер, Дж.Т. Гатто, Т. Дінтерсміт, К. Робінсон, П. Салберг, П. Фрейре, М. Фуллан та інші. Серед них питання зв'язку освіти з економікою піднімаються у працях Т. Вагнера, Дж. Т. Гатто, Т. Дінтерсміта, К. Робінсона.

Виклад основного матеріалу. Вирішальними факторами, що визначають переорієнтацію на компетентнісний підхід в освіті є перехід з індустріального до постіндустріального суспільства; а також процеси глобалізації та інтеграції світової економіки, політики, культури, і активне входження України у ці процеси. Автори концепції Нової української школи вказують на те, що вона розроблялась за сприяння й підтримки груп експертів з багатьох країн – Фінляндії, Сінгапуру, Ірландії, Шотландії, Франції, Канади, Польщі. Проте дана обставина не означає, що в цих країнах вже вирішені всі проблеми освіти, а лише свідчить про те, що вони розпочали освітні реформи набагато раніше України і досягли на цьому шляху очевидних успіхів. Отже зміни, яких вимагає сучасна освіта, дійсно стосуються всього світу саме тому, що процеси глобалізації торкаються всіх: як країн, що вже суттєво просунулися на цьому шляху, так і тих, хто тільки долучається до освітніх реформ.

Останнім часом в Україні стають відомими переклади українською книжок американських освітян, відомих у багатьох країнах світу по їх закликах до змін в освіті – Кен Робінсон, Тоні Вагнер, Тед Дінтерсміт, Джон Тейлор Гатто та інші. Знайомлячись з їх ідеями, мимоволі дивуєшся тому, наскільки вони є актуальними для України, хоча дані автори міркують в першу чергу про освіту американську. Проте виявляється,

що американська освіта так само перебуває на роздоріжжі, й шукає шляхів трансформації, як і українська. А мислителі США гостро розуміють невідповідність існуючої освітньої системи потребам сучасного глобального соціуму.

Розглядаючи фундаментальне питання про призначення освіти, Тоні Вагнер і Тед Дінтерсміт акцентують на тому, що сучасна школа має захочувати дітей визначати свої схильності й покликання, розвивати навички, необхідні їм для досягнення мети, надихати їх плідно працювати щодня й бути активними громадянами. Без усвідомлення цього школи не виконуватимуть своє призначення. Порівнюючи основні засади освітніх парадигм ХХ і ХХІ століть, Вагнер і Дінтерсміт вказують, що головними завданнями освіти ХХ ст. було: вивчити матеріал, пройти оцінювання, викоренити відхилення. В той час як завдання освіти ХХІ ст. стають ширшими й складнішими, як то: визначити захоплення і покликання; розвинути важливі навички; надихнути. Відповідно завданням учителя ХХІ ст. стає допомогти учню визначити власне захоплення, покликання, окреслити реальні шляхи до здійснення мрій [2].

Згадані автори виводять необхідність саме такої освітньої моделі зі зв'язку освіти з потребами сучасної економіки, в першу чергу американської. Проте уся світова економіка зазнає фундаментальних змін, які суттєво впливають на ринок праці. На прикладі американських компаній це виглядає так: у ХХ ст. економіку формували такі гіганти розвинутого індустріального суспільства, як «Ей-ті енд Ті» (AT&T), «Ю-ес стіл» (U.S. Steel), «Дженерал моторс» (General Motors). Усі ці підприємства мали чітку ієрархічну структуру пірамідалного типу. Досягти керівних позицій було цілком можливо, якщо працівник, починаючи з низових посад, набував певного досвіду, навичок всередині компанії, виявляв відповідальність та інші позитивні якості. Вершечок цієї піраміди тримався на тисячах робітників, які займалися рутинною працею, виконуючи невеликий набір завдань, передбачених їх посадовими обов'язками. Серед них були «білі» й «блакитні» комірці. Перші обробляли запити, складали тексти документів, спілкувались з клієнтами. Навіть такі гіганти кінця ХХ ст. (перехідного етапу від індустріального до постіндустріального суспільства), як виробники апаратного і програмного забезпечення «Інтел» (Intel), «Ай-бі-ем» (IBM) або венчурної біотехнологічної корпорації «Дженентек» (Genentech), ще мали потребу у сотнях тисяч робітників з вузьким спектром навичок. Тому робочих місць вистачало, кожний здібний амбітний працівник мав змогу підвищити посаду, матеріальний стан, досягти більшого рівня успішності. Стабільність і порядок були головними рисами американської економіки ХХ ст., тому кроки кар'єрного шляху були передбачуваними і зрозумілими. Система освіти відповідала економіці, тому що добре справлялася з головними вимогами економіки до працівника – запам'ятовувати і розуміти інформацію для щоденного виконання одноманітних операцій. Школа забезпечувала країну мільйонами таких працівників [2, с. 73–79].

Наприкінці минулого століття зросла міжнародна конкуренція, широко розповсюдився ін-

тернет. Індустріальне суспільство поступово, але швидко, переходило в постіндустріальну (інформаційно-мережеву) фазу. Відбулися надзвичайні зміни у сфері високих технологій: підвирилась робототехніка, штучний інтелект, нанотехнології, біотехнології, стала можливою повна автоматизація виробництва. Фордистсько-тейлорівська модель управління виробництвом замінилася моделлю гнучкості, тобто здатністю швидко й адекватно реагувати на зміну цін, попиту і пропозиції робочої сили, що в свою чергу виявлялося у зміні кількості, якості й вартості робочої сили.

Клаус Шваб назвав ці зміни «четвертою промисловою революцією» [6]. Він наполягає на тому, що зараз відбувається саме четвертий етап промислової революції; підкреслює дизруптивний характер змін, тобто нелінійний, вибухоподібний прискорений темп розповсюдження нових технологій по всьому світу. Поняття «дизрупція» загалом вписується у широкий контекст парадигми так званого Net-універсалізму, або мережевого суспільства, яка вже достатньо досліджена в межах третьої промислової революції. У працях теоретиків постмодернізму (Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі та ін.), які досліджують соціальні аспекти мережевої парадигми, сформоване уявлення про суспільне існування в якості «різони», що доволіно розповсюджується у багатовимірному просторі [4].

К. Шваб назвав основні вияви технологічних мегатрендів четвертої промислової революції: безпілотні транспортні засоби; 3D-друкування; передова робототехніка; нові матеріали ("розумні", які мають властивості самовідновлення й самоочищення). Позитивними наслідками їх впровадження стане можливість підвищити економічне зростання, пом'якшити глобальні проблеми. Але позитивні зміни можливі лише якщо вдасться упоратись із можливими негативними наслідками, такими як нерівність, проблема зайнятості й ринків праці.

Технологічні новації впливають на соціальну структуру економіки: на очах змінюється її кістяк – відпадає необхідність у більшості працівників конвеєра, адміністраторів офісу, менеджерів з обробки даних та виконавців іншої рутинної роботи.

Як пишуть Тоні Вагнер і Тед Дінтерсміт «технології перевертають нашу економіку догори дригом» [2, с. 75]. Зникають великі організаційні піраміди зі звичною посадовою ієрархією. Їм на зміну приходять «...мільйони малих перевернутих пірамідок – невеликих організацій, що активно розвиваються, майже всі працівники у яких – творчі, винахідливі люди. Ці організації шукають працівників і партнерів по всьому світу. Деякі з них наймають невелику кількість вузькопрофільних, малокомпетентних працівників, але більшість не наймає нікого взагалі. Саме такі компанії чекають на креативних людей, що вміють вирішувати поставлені перед ними завдання; ті ж їхні однокласники, які просто «промучилися» в школі й виші, навряд чи знайдуть багато можливостей для успішної кар'єри» [2, с. 76]. Наслідком такого перегортання стає факт, відомий на сьогодні всім випускникам вишів, які тільки отримали дипломи – їм надзвичайно важко знайти посаду початкового рівня, яка відповідає

спеціальності диплому і дає можливість поступового кар'єрного зростання, як це було ще зовсім недавно. Багатьом з них доводиться працювати в зовсім іншій сфері, часто взагалі не використовувши свій диплом.

Компанії, які прийшли на зміну підприємствам ХХ ст., як «Гугл», «Фейсбук», «Твіттер», пропонують значно менше робочих місць і шукають професіоналів, здатних до креативу. Американська компанія «Еланс» (Elance) – онлайн-сервіс пошуку роботи для фрілансерів (редакторів, графічних дизайнерів, копірайтерів, програмістів, науковців) пропонує сотні можливостей заробляти в інтернеті. Засновників і керівників таких структур стали називати *нетократами*, нетократією, тобто організаторами соціальної взаємодії за допомогою світової мережі й за принципом мережі [1]. Відповідно постіндустріальне інформаційне суспільство часто ще називають мережевим.

З'являються сайти, на яких можна заробити гроші у мережі й за допомогою мережі. Різноманітні можливості такого роду надають такі компанії як Care.com, Freelance.com, eBay, oDesk, TaskRabbit, Uber, Airbnb, Lyft, Teachers Pay Teachers, iTunes, Kickstarter тощо. Саме такі платформи Клаус Шваб називає дизруптивними [5]. Вони формують нову модель відносин між попитом і пропозицією, згідно з якою кожна людина може:

- легко зв'язатись з великою кількістю замовників (позбавившись при цьому посередників – нова важлива риса мережевих технологій);
- працювати над власною онлайн-репутацією, яка ґрунтується на відгуках клієнтів і зразках роботи;
- знайти своє місце у світі, в якому твою дійсну вартість визначатимуть не диплом і результати тестів;
- стати успішним в економіці, яка цінує важливі навички (технічні й гуманітарні) [2, с. 77].

Постіндустріальні мережеві економічні утворення ґрунтуються не на базі виконавців, а на клієнтській базі. Такі системи відрізняються з одного боку гнучкістю, рухливістю, з іншого – сталістю (працівники приходять і уходять, а мережа залишається дієздатною, поки задовольняє потреби клієнтів).

Задаючись питанням «чи готові наші діти до таких випробувань?», Вагнер і Дінтерсміт відповідають, що цілком готові, і наводять приклади дітей, що здатні до самоосвіти і швидко стають експертами у сфері, яка їх цікавить. Але задаючи питання усій американській освіті «чи вдало ми готуємо дітей до нової економічної реальності?» автори книги «Мистецтво навчати» відповідають негативно, наголошуючи на потребі у серйозних системних змінах.

З їх висновками цілком співпадають ідеї, які поширює у своїх виступах Кен Робінсон – діти від народження здатні до дивергентного мислення, яке є основою креативного мислення [3]. Освіта ж досі налаштована на вирішування задач ХХ ст., задач минулого індустріального суспільства, тому поступово усереднює всіх дітей, нівелює їх таланти і суттєво зменшує креативні можливості.

Названі дослідники також звертають увагу на те, що освітній процес не відповідає вимогам, які

висуває прийдешнім поколінням сучасне громадянське суспільство, глобальні зміни в якому теж зумовлені в першу чергу появою інтернету. Надзвичайне інформаційне перенапруження, викликане доступом до глобальної мережі, призводить до втрати поміркованими виваженими медіа уваги великої частини аудиторії, ще недавно здатної до цілком раціонального усвідомлення й аналізу інформації. Тепер більшість користувачів стали підсвідомо прагнути до «малих інформаційних доз», які подані яскраво, впливають на емоції, а не на розум. В таких умовах виборчий електорат стає все менше здатним до критичного осмислення політичних програм кандидатів, їх свідомого вибору, спокійного аргументованого відстоювання власних думок і позицій. Громадяни не мають належного рівня юридичної грамотності, не здатні використовувати статистичні данні з питань, які безпосередньо стосуються їх життя і безпеки (наприклад в сфері екології).

Серед очевидних чинників, що гальмують прогрес розвитку дітей в напрямі майбутнього, американські мислителі назвали інертність, властиву великим бюрократичним структурам і гострий брак людей, які б адекватно керували процесом. Вони також відзначають, що процес, який має підготувати нашу молодь до дорослого життя, саботується щомісячними перевірками; учителі в цих умовах мають лише «наступати на горло власній пісні і мимоволі втілювати цілі, в які самі не вірять» [2, с. 63]. Школам не вистачає широти поглядів, бракує терпимості. Як і раніше, головними освітніми цілями вважаються підвищення середнього балу учнів на тестах; підвищення середнього результату вступних іспитів; сприяння вступу учнів до коледжів, які подобаються їхнім батькам; сортування й ранжування дітей за встановленими шкалами. Такі цілі освіти у сьогоднішні не мають жодного сенсу.

Тоні Вагнер виділив сім навичок, необхідних для виживання в сучасному соціумі, серед яких: критичне мислення і розв'язання проблем; ефективна робота в команді й уміння бути взірцем для інших; гнучкість і здатність адаптуватися; ініціативність і підприємницька жилка; ефективне усне, письмове й мультимедійне спілкування; уміння знаходити й аналізувати інформацію; цікавість і увага [2, с. 61].

Посилаючись на есе Дебори Меєр «Демократія під загрозою», Вагнер і Дінтерсміт також конкретизували зміст популярного нині, але досить розпливчатого поняття «критичне мислення», яке є необхідною якістю молоді глобалізованого світу і вбирає у себе такі шари смислів:

Докази. Звідки ми знаємо те, що знаємо, і які докази підтверджують це знання?

Точка зору. Які інші точки зору існують стосовно цього питання?

Причинно-наслідкові зв'язки. Чи немає тут закономірності? Чи траплялося таке раніше? До яких наслідків може привести це явище?

Припущення. Чи могло би бути інакше? Якби бодай найменша деталь чи обставина була іншою, що змінилося б?

Доречність. Чи це справді має значення? Для кого?

Вміння відповідати на подібні питання у будь-якій галузі обумовлює здатність прийдешніх по-

колінь адаптуватись до швидкоплинних умов сьогодення, знаходити у них своє місце, розвиватись і набувати успіху.

З усього вищезначеного випливають наступні **висновки**: реформа освіти, започаткована в Україні, є вкрай необхідною, тому що відповідає нагальним вимогам часу. В контексті глобальних змін поставлені реформою завдання – формування життєвих компетентностей і створення відповідних для цього умов – постають дуже важливими і актуальними. Вони збігаються із завданнями, які

ставлять перед власною освітою багато розвинених країн, зокрема США. На формування таких завдань впливають дизруптивні зміни у світовій економіці, які виявляються у швидкому розповсюдженні високих технологій, котрі в свою чергу обумовлюють зміни на світовому ринку праці. Сучасних дітей потрібно готувати до життя у глобальному суспільстві новими методами, які відповідають потребам майбутнього, а не минулого; тому освіта повинна не тільки враховувати особливості сьогодення, а й мати випереджаючий характер.

Список літератури:

1. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / А. Бард, Я. Зодерквист. Перевод с шведского языка. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – 252 с.
2. Вагнер Тоні, Дінтерсміт Тед. Мистецтво навчати. Як підготувати дитину до реального життя. – К.: Наш формат, 2017. – 312 с.
3. Кен Робінсон, Лу Ароніка. Школа майбутнього. – Львів: Літопис, 2016. – 258 с.
4. Соболев О.М. Становлення медіально-мережевої парадигми / О.М. Соболев // Філософська думка, 2008, № 5. – С. 3–15.
5. Сурина Г.Ю. Дизруптивный характер четвертой промышленной революции / International research and practice conference “Modern methods, innovations and operational experience in the field of social sciences”, Lublin, Republic of Poland, October 20–21, 2017. – P. 202–204.
6. Шваб К. Четвертая промышленная революция. – М.: Эксмо, 2016. – 208 с.

Сурина А.Ю.

Николаевский областной институт последипломного педагогического образования

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ СМЕНЫ ПАРАДИГМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Показано как изменения в экономике влияют на изменение парадигмы образования. Доказывается, что реформа образования, начатая в Украине, является очень актуальной, потому что обусловлена социально-экономическими потребностями сегодняшнего дня. Социально-экономическими предпосылками, влияющими на изменение образовательной парадигмы, стали процессы мировой интеграции и глобализации, перехода индустриального общества в постиндустриальное (информационное, сетевое). В постиндустриальном обществе происходит дизруптивное распространение новейших высоких технологий в результате четвертой промышленной революции, что ведет к соответствующим изменениям на рынке труда. Современное образование должно соответствовать данным социально-экономическим процессам и иметь опережающий характер.

Ключевые слова: реформа образования, изменение образовательной парадигмы, социально-экономические процессы, индустриальное и постиндустриальное (информационное, сетевое) общество, четвертая промышленная революция.

Surina A.Y.

Nikolaev Regional Institute of Postgraduate Education

SOCIO-ECONOMIC PREREQUISITES OF EDUCATION PARADIGM CHANGING

Summary

The article shows how changes in economy affect on changing the paradigm of education. It is demonstrated that the educational reform is very urgent due to the socio-economic needs of the present day. Global processes of integration and globalization, transition of an industrial form of society into post-industrial (informational, network) became social and economic prerequisites that affect on education paradigm. There is a disruptive spread of the latest high-tech solutions in postindustrial society as the result of the fourth industrial revolution, which leads to the corresponding changes on the labor market. Modern education have to correspond to these socio-economic processes and be anticipatory.

Keywords: educational reform, education paradigm changing, socio-economic processes, industrial and postindustrial (informational, network) society, fourth industrial revolution.